

д-ра пед. наук: спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / Любов Миколаївна Кравченко. – 2009.

10. Лега Ю. Г. Концептуальні засади підготовки менеджерів вищої кваліфікації / Ю. Г. Лега, В. В. Мельник, І. М. Цимбалюк. – Черкаси : ЧДТУ, 2003. – 107 с.

11. Марченко Е. К. Методы квалиметрии в педагогике / Е. К. Марченко. – М. : Научная мысль, 1979. – 252 с.

12. Петровский А. М. Организация экспертизы и анализ экспертной информации / А. М. Петровский. – М. : Наука, 1984. – 120 с.

13. Полонский В. М. Методы анализа и прогноза развития педагогической науки / В. М. Полонский // Педагогика. – 1995. – №5. – С.45–46.

14. Сидоренко В.К. Професійна компетентність як критерій професійного становлення майбутнього педагога / Віктор Костянтинович Сидоренко, Андрій Олександрович Малихін // Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Сер. Педагогіка. – Тернопіль, 2009. – № 1. – С. 178–183.

15. Спенсер Л. Компетенции на работе / Лайл М. Спенсер, М. Сайн; [пер. с англ.]. – М. : НИРО, 2005. – 384 с.

16. Философский словарь / [авт.- разраб. Розенталь М. Н.] – М. : Политиздат 1975. – 496с.

17. Шадриков В. Д. Методика оценки уровня квалификации педагогических работников / В. Д. Шадриков, И. В. Кузнецова. – М. : Институт содержания образования государственного университета – высшей школы экономики, 2010. – 211 с.

18. Щербакова Т. Н. Психологическая компетентность предпринимателя как субъекта социального взаимодействия (Монография) / Т. Н. Щербакова, Л. В. Седлецкая. – Ростов н/Д. : СКНЦ ВШ, 2004. – 191 с.

УДК 130.123.195(4)

С. М. Жуков,

доктор педагогічних наук, доцент

(Донецький інститут залізничного транспорту)

СТРУКТУРА ДУХОВНОСТІ, ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ РОЗВИТКУ ПРОТЯГОМ ЖИТТЯ (ВІКОВІ КРИЗИ)

Постановка проблеми. Духовність та її складові завжди були дуже важливим фактором у розвитку людини. Складність і багатоплановість духовності – це головна проблема формування особистості у різному віці.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблеми духовності досліджувалися багатьма науковцями різних спеціальностей: філософія, педагогіка, психологія, мистецтвознавство, соціологія (Г. Авдіянц, В. Агапенко, О. Барабаш, І. Бужина, К. Блер, К. Журба, А. Зелінченко, І. Ільчова, Н. Іордакі, О. Кононко, Д. Леонтьєв, Р. Лівшиць, В. Москалець,

С. Пролєєв, П. Симонов, Г. Тарасов, Г. Шевченко та ін.), але ці дослідження не торкалися вікових криз особистості.

Мета статті полягає у тому, щоб показати специфіку розвитку духовності у різних вікових кризах.

Розробка педагогічної теорії духовності завжди вимагає визначення філософських і психологічних основ генезису духовності. Розглядаючи філософські засади духовності ми можемо дати таке визначення поняття. Духовність – розгортання, актуалізація смислу буття (духу) як людського буття. Її характеристиками є онтологічність, теологічність, аксіологічність, синтетичність. Це визначення духовності подано в широкому розумінні цього поняття. Для розробки педагогічної теорії духовності особливо важливим є дослідження екзистенційно-особистісного виміру духовності – виміру актуалізації духовності у внутрішньо-особистісних (психологічних) та об'єктивних і зовнішньо-особистісних формах.

Розгляд духовності як особистісно-психологічної проблеми викликаний тим, що незважаючи на те, що вона є проявом структур універсуму в бутті людини, що дозволяє їй претендувати на роль всезагального утворення, духовність – це індивідуальна здатність. Адже людина є центром духовних актів, вона сама творить свою духовність. У контексті системи “дух – духовність – душа” саме душа має “психологічний статус”. Процес духовності як процес актуалізації духу відбувається через сфери психічного, сфери свідомого і безсвідомого, через розум, почуття, волю і його результатом також є психічне – духовність як психологічний стан.

“Душа є сферою духовності, але духовність має наддушевний (або глибинно-душевний, онтологічний) характер відносно душі. У своєму глибинному шарі душа “начебто виходячи за межі самої себе, дотикається до чогось іншого, ніж вона сама, або це щось “інше” проникає в неї і тим відкриває себе їй”. І це “інше” є дух, духовне буття як основа, “в яку душевне буття так укорінене або так намагається укорінитися, що воно через це набуває справжньої реальності” [3, с. 88]. Тому дух можна визначити як глибинну сутність душі, як “стик” між суб'єктивним і об'єктивним, трансцендентним і досвідним, ідеальним і матеріальним. А духовність – це процес, стан актуалізації духу в душі (в горизонті психічного).

Зроблений аналіз духовності в контексті особистості, її психіки показує, що духовність – це процес самотворчості особистості. Результатом самотворчості особистості як процесу актуалізації смислу людського буття (духу), є особистісно-психологічний стан особистості, стан “переживання духовності”, або духовність у вузькому, прямому розумінні цього поняття. “Дух” або духовну реальність ми переживаємо, цінностям ми не можемо навчитися – цінності ми повинні пережити, тобто “пропустити” через свою емоційно-чуттєву сферу.

Поняття “духовний стан” є недостатньо дослідженим, але воно характеризується як явище, яке супроводжується бурхливим емоційним піднесенням, радісним хвилюванням або розчаруванням. Саме психічні процеси, стани і властивості людини є тією структурою, тим механізмом,

через які “духовне реалізується”. Є різні погляди на структуру психіки людини. Будемо дотримуватися погляду наявності таких підструктур психіки: раціональна, емоційно-почуттєва, безсвідома і вольова. Тому ці під структури ми можемо розглядати як сфери духовності, елементами яких є – розум, почуття, інтуїція і воля.

У контексті проблеми духовності названі вище елементи визначаються як душевні і духовні сили. За формою ці поняття є синонімами, а за сутністю та змістом вони збігаються не завжди. Душевні сили відносяться до світу духовного у плані протиставлення матеріальному, а духовні сили відносяться до світу духовності як ціннісного феномену людського буття, який визначається смислами: “істина”, “добро”, “краса”.

Духовність як триєдиний синтетичний смисл (істина – добро – краса) об’єктивується у зовнішні форми. Відбувається об’єктивація самих смислів духовності як відносно автономних сутностей духовності. Істина об’єктивується у філософію, науку; добро – в мораль, краса – в мистецтво.

Таблиця 1

Особистісно-психологічна структура духовності

Раціональна сфера духовності	Почуттєва сфера духовності		Несвідома сфера духовності
	Етично-почуттєва сфера	Естетично-почуттєва сфера	
Мислення	Етична почуттєвість	Естетична почуттєвість	Інтуїція
Воля	Воля	Воля	Воля
Самотворчість	Самотворчість	Самотворчість	Самотворчість
Істина	Добро	Краса	Істина, Добро, Краса
Духовність	Духовність	Духовність	Духовність

Формування людини, її якостей, рис характеру обов’язково має бути пов’язане з Істиною, Красою, Добром і починатися з раннього дитинства. У такому випадку цей процес буде супроводжуватися формуванням, розвитком і збагачуванням духовної сфери людини, тобто власне духовності. Духовність – це невід’ємна й важлива частина особистості, її потрібно дуже ретельно і терпляче виховувати. Становлення особистості проходить досить складно і неоднозначно. Це – цілісний процес, зітканий з багатьох важливих і дорядних деталей, взаємовідносин між психікою індивіда й оточуючим його світом. Життєвий шлях особистості на сьогодні залишається однією з актуальніших проблем наукових досліджень. На людину в суспільстві звертають дуже мало уваги. Особливо важливою є увага до особистості в пубертатному віці, коли людина знаходиться на роздоріжжі, коли вона ще не сформувала повністю переконання, ієрархічну градацію пріоритетів і світоглядне коло (стосовно духовності – також). Саме в цей період людина відчуває себе відстороненою, самотньою, їй потрібно пристосуватися до нових умов, прийняти себе та домогтися, щоб інші прийняли й оцінили її як особистість. Це час юності.

Психологічна криза є невід'ємною частиною життя людини. Криза – це перехід на інший щабель, іншу сходинку розвитку – від грецького *crisis*, буквально означає “розділення доріг”. В китайській мові слово “криза” складається з двох ієрогліфів, один з яких означає небезпеку, а інший – можливість. Це можна розуміти як гостру ситуацію для прийняття рішень, поворотній пункт. Кожна людина рано чи пізно стикається з такою ситуацією, роблячи в подальшому вибір до прогресивного чи регресивного розвитку. Тобто, дійшовши до певного моменту, людина усвідомлює неможливість подальшого існування в попередньому статусі – людина ніби стикається з перешкодою на шляху до задоволення своїх потреб. Як наслідок, виникає внутрішній дисбаланс, що супроводжується певним емоційним станом, який може продовжуватися досить тривалий час.

У науці існує такий термін, як “вікова криза”, який було введено у психологію А. Виготським і визначено як “цілісна зміна особистості, регулярно виникаюча при зміні стабільних періодів” [2, с. 27]. Для кожного віку характерні певні особливості, які є критеріями оцінки адекватності і які стосуються психофізичного, інтелектуального, емоційного, особистісного розвитку. У науці вирізняють вісім вікових криз. П'ять з них приходяться на дитячий вік (криза новонародженості, криза одного року, криза трьох років, криза семи років, підліткова криза, юнацька). Саме у дитячому віці починає формуватися та розвиватися духовність і це залежить від батьків, сім'ї, оточення. У юнацькому віці духовність продовжує розвиватися, вже не так бурхливо, й закріплюватися. Шоста криза притаманна молодим дорослим людям. Сьома – переживається в сорокарічному віці. Восьма ж криза є останньою і переживається під час старіння.

Узагалі ж духовність формується усе життя, але цей процес у зрілі роки проходить повільніше, ніж у дитинстві та юності. Дуже важливо, що людина завжди сама, і тільки сама може впоратися з кризою, яка виникла. Ніхто і ніколи не може зробити це за іншого, але завжди можна, і навіть потрібно допомагати людині переступити цю межу і рухатись далі. Під час кризи людина ніби подає своєю поведінкою знаки, закликаючи мовчки про допомогу, і якщо вчасно не допомогти, то врешті-решт можуть виникнути небажані наслідки – девіантна поведінка. Юнацька криза – перехідна між дитинством і дорослим життям і тому ми саме їй приділяємо особливу увагу. Важливе значення у вивченні юнацьких криз має теорія Е. Шпрангера. Він вважав, що внутрішній світ індивіда не зводиться до будь-яких природних чи соціальних детермінант, а сама криза пов'язана з прагненням до визволення від минулого і вступу в майбутнє, що супроводжується знаходженням власного “Я” та створенням власної індивідуальності.

Перед людиною постає питання, не менш важливе, ніж “Хто я?” – це питання “З ким я?”. Оскільки в юності людина вперше безпосередньо вступає в контакт з суспільством, то головним завданням її стає рішення соціальних задач: придбання професії, певного соціального статусу, створення сім'ї. До числа основних завдань можна віднести і формування самосвідомості і власного світогляду. Становлення самосвідомості

проходить поетапно. Це відкриття свого внутрішнього світу. Паралельно з'являється почуття своєї особливості, несхожості на інших, а часом і самотності ("мене ніхто не розуміє, я самотній"). Далі йде усвідомлення кінцевості свого існування та неминучості смерті. Людина серйозно замислюється про сенс життя, про перспективи на майбутнє і можливість повної самореалізації. За цим йде формування загального уявлення про себе і відношення до себе.

У юності, як правило, формується загальна емоційна спрямованість. Також виникає і регулювання емоцій і певне маскування почуттів. Слід відмітити, що в цей час закладаються основи емоційного життя людини. Щоб краще зрозуміти, що таке криза, М. Максимов пропонує уявити собі людину у вигляді істоти, яка огорнута панциром, у вигляді равлика, наприклад. Равлик росте, в якийсь момент раптом з'ясовується, що у своєму панцирі він не поміщається. Він ламає панцир, деякий час живе без твердої оболонки, а потім виростає нова тверда оболонка. М. Максимов вивчає процес, який проходить в людині від моменту "ламання оболонки" до появи нової, і називається кризою. Звідси видно, що криза – річ дуже хороша, важлива і необхідна в житті кожної людини. Якщо у тебе немає кризи – значить, ти не ростеш, не розвиваєшся.

Під час вікових криз духовність також формується та розвивається, але цей розвиток індивідуальний. У однієї людини він прискорюється, у іншої навпаки – і це залежить від дуже багатьох причин: від середовища, від того, яка вікова криза, яка якісна структура особистості, риси характеру та людські якості, від конкретних життєвих ситуацій тощо. Таким чином, розглядаючи розвиток особистості як неперервний процес, який складається з послідовних стадій, що змінюються, слід відмітити якісну їх відмінність, обумовлену перебудовою відносин, які здійснюються через діяльність. Основою психічного розвитку особистості є зміна діяльності, яка з необхідністю детермінує процес становлення нових психологічних утворень.

Отже, під час розгляду етапів життєвого шляху особистості, передусім, слід аналізувати соціальну ситуацію і ведучий вид діяльності. Перебуваючи на різних етапах свого життєвого шляху в різних формальних і неформальних відносинах, особистість визначає своє відношення до їх норм і цінностей, засвоює нові соціальні норми. Розвиток суспільства стає важливим фактором становлення кожної особистості. Реалізація потенцій особистості залежить від багатьох факторів: біологічної організації людини, соціальної ситуації, багатопланових видів діяльності, активності особистості, її потреб у саморозвитку. Проте ведучим фактором становлення особистості, а значить, і її життєвого шляху як індивідуальної історії, є система об'єктивних вимог до неї, детермінованих ведучою діяльністю, у процесі впливу якої і виникають нові якості і властивості. І, в завершення, прокоментуємо слова Ф. Ларошфуко: "Ми вступаємо в різні вікові періоди нашого життя, подібно до новонароджених, не маючи за плечима ніякого досвіду, скільки б нам не було років" [1, с. 37]. Проте потрібно пам'ятати, що ми відрізняємося від

новонароджених, навчилися думати, а тому повинні тверезо оцінювати ситуацію і не втрачати голову (у будь-якому випадку).

Висновки. Сила, міцність духовності, вміння переживати, чуйність, бажання радити і дарувати радість іншим, здатність цінувати добро і красу, потреби до творчості та пошуку, живий інтерес до всього позитивного у житті – це важливі якості людини будь-якого віку у різні епохи і часи.

Перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. Важливим у формуванні духовності є врахування стану дитини у розгортанні криз трьох та семи років, тому що усі вади, невдачі мають своє коріння саме у ранньому дитинстві. Інтенсивне формування духовно-душевної сфери дитини допоможе подолати ці додаткові труднощі у вихованні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боссарт А. Б. Парадоксы возраста или воспитания / А. Б. Боссарт. – М. : Просвещение, 1991. – 198 с.
2. Малкина-Пых И. Г. Возрастные кризисы : справочник практического психолога / И. Г. Малкина-Пых. – М. : Изд-во Эксмо, 2005. – 332 с.
3. Юнг К. Г. Проблема души нашего времени / К. Г. Юнг. – М. : Прогресс-Универс, 1993. – 220 с.

УДК 378

Л. В. Коваль,
доктор педагогічних наук, професор
(Бердянський державний
педагогічний університету)

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЗМІСТУ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Постановка проблеми. До пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку суспільства належить модернізація системи вищої освіти України відповідно до національних потреб і тенденцій євроінтеграції з метою вдосконалення особистісно-професійної підготовки фахівців, здатних компетентно виконувати багатofункціональну педагогічну діяльність. Методологічними засадами цього процесу є Державна національна програма “Освіта” (“Україна XXI століття”, 1993), Концепція розвитку педагогічної освіти (1998), Національна доктрина розвитку освіти (2002), Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір (2004) тощо. Нормативне підґрунтя сучасного функціонування галузі визначають закони України “Про освіту” (1996), “Про загальну середню освіту”(1999), “Про вищу освіту”(2002).

У сучасних умовах важливо повною мірою враховувати нові вимоги до підготовки педагогічних кадрів, зокрема професіоналів нової генерації з